

Житомирський регіональний
сектор з проблем екологічної статистики
НДІ статистики Держкомстату України

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ПЕРВИННОГО ІНФОРМАЦІЙНОГО РЕСУРСУ З ПИТАНЬ ЕКОЛОГІЇ

*"Інформація - це не матерія і не
енергія, це третє".*

Норберт Вінер, американський
вчений, засновник кібернетики

Розкрито сучасну практику формування первинного інформаційного ресурсу з екологічних питань. Обґрунтовано шляхи його вдосконалення у зв'язку з переходом нашої країни до ринкової економіки та на міжнародні стандарти ведення обліку і статистики.

На сучасному етапі суспільного розвитку і матеріальної культури людство все більше і глибше усвідомлює необхідність переходу від необдуманого, часто варварського, використання природних ресурсів до розумного і ефективного природокористування. Саме за таких умов, як відзначалося на Конференції ООН з питань навколишнього природного середовища, що відбулося у Ріо-де-Жанейро у 1992 р., можливий сталий розвиток, який забезпечує високу якість довкілля і здорову економіку.

Для цього необхідно розробляти і впроваджувати широкомасштабні заходи охорони ресурсної бази і навколишнього природного середовища, заходи, які б запобігали, або принаймні зменшували негативні наслідки природних і техногенних катастроф та катаклізмів, забезпечували збалансоване вирішення соціально-економічних завдань, проблем збереження сприятливого стану довкілля і природноресурсного

потенціалу з метою забезпечення нормальних умов існування, задоволення життєвих потреб нинішнього і майбутніх поколінь. Для успішного вирішення таких життєвоважливих завдань необхідна постійна, різнобічна і об'єктивна інформація, яку часто називають четвертим після сировини, праці і капіталу, важливим чинником суспільного виробництва.

У відповідності до діючого в країні законодавства [1;2] таку інформацію від звітуючих суб'єктів господарювання збирають, обробляють та оприлюднюють державні статистичні органи. Крім того, інформаційну базу з окремих питань екології формують у межах своїх повноважень ряд міністерств та відомств. При цьому йдеться не про інформацію взагалі, а про опрацювання і впровадження всестороннього екологічного моніторингу. Тобто цілого комплексу спостережень, збору, обробки, збереження, накопичення, передачі і змістовного аналізу даних про стан навколишнього середовища, прогнозування його змін та розроблення науково обґрунтованих рекомендацій для винесення відповідних управлінських рішень і вжиття необхідних практичних заходів.

Існуючу в нашій країні інформацію з екологічних питань, основним джерелом якої є статистика, можна було б розподілити на чотири рівні:

- ◀ міжнародний: такою інформацією володіють центральні державні органи для передачі міжнародним екологічним і статистичним організаціям у відповідності з прийнятими Україною міжнародних угод в цій сфері для досліджень і вирішення глобальних, світового масштабу, екологічних проблем;
- ◀ національний або загальнодержавний: така інформація концентрується у центральних владних структурах, зокрема у міністерствах екології та природних ресурсів, з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи, аграрної політики, охорони здоров'я, у державних комітетах з гідрометеорології, з геології та використання надр, лісового господарства, будівництва і житлово-комунального, з водного господарства, Національному космічному агентству під загальною егідою і методичним керівництвом Держкомстату України, для розробки державної екологічної політики, загальнодержавних програм використання природних ресурсів і захисту Природи;
- ◀ регіональний, в межах адміністративно-територіальних одиниць та окремих природно-екологічних зон: цей рівень інформації сприяє місцевим органам влади і самоврядування (органам управління зонами) розробляти і організовувати виконання регіональних програм охорони навколишнього природного середовища;
- ◀ місцевий або локальний рівень: інформація виробничих підприємств, фірм, об'єднань, організацій, а вірніше юридичних і фізичних осіб, які займаються використанням природних ресурсів допускають забруднення навколишнього середовища, ведуть певну природоохоронну роботу.

Першоосновою, базисом всієї екологічної інформації є інформація четвертого рівня. Адже саме тут, у первинній самостійній ланці суспільного виробничого процесу, скажімо - підприємстві, відбувається споживання палива (вугілля, дров, нафти тощо), різноманітних матеріалів і сировини, повітря і води (для основних технологічних і допоміжних потреб) - а все це, здебільшого, різновиди природних ресурсів. Крім того, підприємство займає відповідну земельну ділянку - земельні ресурси, в процесі виробництва допускає викиди забруднюючих речовин у повітря і поверхневі води, утворює і накопичує виробничі відходи, здійснює певні заходи по охороні навколишнього середовища, справляє екологічні платежі, податки і збори тощо. У свою чергу, все це вимагає відповідного ретельного обліку, ведення встановленої звітної інформації, заповнення і відправки звітних документів. Або іншими словами саме тут формується первинний інформаційний ресурс з питань екології. Отож розглянемо

існуючу в нашій країні практику формування такого інформаційного ресурсу і наше бачення щодо його вдосконалення.

Перш за все відзначимо, що екологічна інформація надзвичайно об'ємна і широкопрофільна, охоплює величезну кількість найрізноманітніших явищ і процесів, що відбуваються в природі і в процесі людської діяльності. Наприклад, з прийняттям Концепції побудови національної статистики та Державної програми переходу на міжнародну систему обліку і статистики (Постанова Кабінету Міністрів України від 04.05.93 N326), була розроблена Система екологічних показників (СЕР), в якій фігурує майже одна тисяча найменувань. Затверджений Табель форм державної статистичної звітності України на 2002 рік тільки безпосередньо з питань природних ресурсів та навколишнього середовища передбачає 34 звіти. А ще майже стільки ж форм звітності зосереджено по інших галузях статистики, де в тій чи іншій мірі відображаються екологічні проблеми. Тому можна уявити, який величезний обліковий і звітний тягар, який обсяг облікової і звітної роботи припадає на сучасний об'єкт господарювання.

Крім того не секрет, що в переважній більшості підприємств і організацій, особливо невеликих, які своєю діяльністю вносять зміни в навколишнє природне середовище, далеко не належному рівні знаходиться первинний, технологічний, бухгалтерський і статистичний облік екологічних факторів, відсутні контрольно-вимірювальні прилади, система лабораторних вимірювань, обстежень і спостережень, відомчі інструкції по веденню обліку і звітності з цих питань. Наприклад, як може підприємство, що має стаціонарні джерела забруднення повітря, скласти і подати Звіт про охорону атмосферного повітря - форма 2-ТП (повітря), зокрема визначити кількість викидів в атмосферу сірчаного ангідриду, окису вуглецю, окисів азоту, вуглеводнів та інших твердих і газоподібних речовин, якщо в нього відсутні засоби для їх визначення. Звичайно, що такі обставини не дають можливості забезпечити об'єктивність і достовірність звітної інформації.

Тому одним з найголовніших завдань у формуванні первинного інформаційного ресурсу, забезпеченні повноти, об'єктивності і достовірності інформації з питань екології є докорінне поліпшення, а в ряді випадків взагалі налагодження екологічного обліку і звітності. Сьогодні життя вимагає, щоб екологічний облік взагалі був більш сконцентрований і можливо обособлений – надто великий попит на його дані, на екологічну інформацію. Серйозною проблемою в цьому питанні є забезпеченість об'єктів господарювання кваліфікованими обліковими кадрами. І хоч в нинішній складній фінансово-економічній обстановці можливо не зовсім коректно ставити питання придбання і встановлення контрольно-вимірювальних приладів, та навести елементарний облік усіх факторів, що впливають на стан довкілля, навчити кадри, забезпечити їх необхідними інструктивно-нормативними матеріалами не тільки можна, а й необхідно. Слід домогтися, щоб кожен суб'єкт виробничої діяльності мав свій екологічний паспорт, форму та зміст якого повинні розробити зацікавлені організації.

Для успішного вирішення цих питань доцільно було б об'єднати зусилля значної кількості різноманітних відомчих контрольно-вимірювальних лабораторій і центрів в єдину державну чи госпрозрахунково-договірну службу, яка б займалася глибоким науково обґрунтованим дослідженням навколишнього середовища, інших проблем, дійсно давала б об'єктивну і всесторонню інформацію. Звичайно, це питання не просте, воно вимагає всебічного вивчення. Але безсумнівно те, що воно назріло, носить актуальний і невідкладний характер.

Важливішою проблемою сьогодення для формування первинного інформаційного ресурсу стали корінні зміни в країні: масове роздержавлення підприємств, поява різних форм власності і в першу чергу приватної, заміна планово-адміністративних методів господарювання на ринкові, перенесення центру економічних відносин з органів управління до первинної ланки виробничо-господарського процесу тощо. Іншими

словами, в країні відбулася соціально-економічна революція. Крім того, серйозним фактором у суспільному житті країни стала глибока і затяжна фінансово-економічна криза. Все це призвело до катастрофічного падіння звітної дисципліни, помітного скорочення колишнього переліку звітуючих суб'єктів, не дивлячись на самі серйозні вимоги і застереження законодавчих актів подавати звіт "всім суб'єктам господарської діяльності, незалежно від форм власності і господарювання".

Тому саме життя вимагає, та й це підтверджує досвід багатьох країн світу, необхідність масового переходу від організації суцільної звітності до разових і вибіркового обстежень, переписів, розрахунків, діагностики, прогнозів тощо. Такі методи формування інформаційного ресурсу особливо необхідні саме для питань навколишнього середовища, екологічних проблем, які охоплюють величезну кількість факторів і компонентів, територіально-часову розосередженість явищ, а відповідно – і джерел інформації.

Не дивлячись на згадані соціально-економічні зміни в країні, значна частина інформації з екологічних, до речі, як і інших проблем, формується за устарілими, що залишилися від колишньої адміністративно-командної системи, формами звітності. В них нерідко вимагається відображення показників, які зовсім не несуть значущого навантаження, носять чисто технологічний характер, допускається дублювання, відсутня збалансованість даних. Наприклад, водні ресурси, використання води, робота водопроводу, скидання забруднених стоків відображається в трьох формах звітності: 2-ТП (водгосп), 1-водопровід і 1-каналізація. Вони часто готуються різними спеціалістами, подаються і узагальнюються різними організаціями, а як наслідок - нерідко виходить, наприклад, що очищено чи попало в каналізацію стоків значно менше, ніж використано самої води.

Вважаємо, що не тільки з метою економії паперу, а головним чином для комплексного вивчення і дослідження проблем навколишнього середовища, доцільно об'єднати споріднені форми звітності в одну. Наприклад, заслугоує на увагу пропозиція ряду економістів [3] спростити і об'єднати звіти про утворення, використання та знешкодження токсичних відходів - ф.Н1-токсичні відходи, про охорону атмосферного повітря - ф.Н2-ТП (повітря) та про екологічні збори і поточні витрати на охорону природи - ф.Н1-екологічні витрати.

Зрозуміло, що подібна "революція" у вдосконаленні, об'єднанні статистичних форм звітності викличе потребу розробки нового програмного забезпечення для механізованої, комп'ютерної обробки інформації. Та всі ці затрати окупляться за рахунок економії паперу, робочого часу спеціалістів на складанні звітів, буде можливість уніфікувати звітність за міжнародними стандартами.

Важливим і перспективним джерелом формування первинного інформаційного ресурсу, а також для вивчення і вирішення більш глобальних екологічних проблем є широке застосування супутникових телекомунікаційних систем шляхом дистанційного зондування землі. Цей метод успішно використовується в багатьох країнах світу. Для України, яка входить в першу п'ятірку космічних держав, запровадити його напевно не складає великих труднощів і коштів.

Отже, для науково обґрунтованого аналізу стану і управління змінами у навколишньому природному середовищі необхідна всестороння, повна і об'єктивна інформація. У той же час, як справедливо відзначають фахівці [4 с. 4], сучасна вітчизняна статистика не володіє необхідною інформаційною базою щодо прогресу або регресу в просуванні країни до сталого розвитку. Вирішити ці питання дозволить подальше вдосконалення методів формування первинного інформаційного ресурсу. До речі, саме їм та ряду іншим пріоритетним статистичним проблемам присвячується третя (на період 2003-2007 рр.) за роки незалежності нашої країни п'ятирічна програма удосконалення вітчизняної статистики. Головною її метою "... має стати створення нової системи збору, обробки та розповсюдження інформації" [5 с. 4]. Це обумовлено переходом України до ринкової економіки та на міжнародні стандарти ведення обліку і статистики, і, зокрема, з питань екології.

Література

1. Закон України “Про державну статистику” від 13.07.2000 р., № 1922 - III
 2. Закон України “Про охорону навколишнього природного середовища”
 3. *Цал-Цалко Ю.С.* Комплексна статистична модель інформаційних ресурсів у системі “підприємство – природа”. // Вісник ЖІТІ, 2001.- № 17 / Економічні науки. - С. 181-187.
 4. *Осауленко О.Г.* Інформаційне та управлінське забезпечення сталого розвитку. // Статистика України, № 3, 2001.- С. 4-9.
 5. *Осауленко О.Г.* Проблеми підготовки програми розвитку державної статистики на 2003-2007 роки. // Статистика України, № 4, 2001.- С. 4-6.
-
-